

ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU I

23 - 25 MAYIS 2003

BİLDİRİLER

CİLT 2

Editörler

Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Doç. Dr. Ahmet Emre Bilgili
Dr. Kemal Kahraman
Celil Güngör

Tel. 0216 341 05 00
Fax 0216 391 60 61

ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ

Üsküdar Belediye Başkanlığı
Üsküdar Araştırmaları Merkezi
Yayın No: 10

ISBN Takım No: 975-97606-6-5
ISBN Cilt-2: 975-97606-8-1

Editörler

Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Doç. Dr. Ahmet Emre Bilgili
Dr. Kemal Kahraman
Celil Güngör

Kapak, İç Düzen

Artus İletişim Sanatları
0212 347 02 20

Baskı, Cilt

Seçil Ofset
0212 629 06 15

İstanbul, Ocak 2004

Üsküdar Sempozyumu

Yer: Üsküdar Belediyesi Çamlıca Eğitim Merkezi

Tarih: 23-25 Mayıs 2003

Düzenleyen: Üsküdar Belediyesi

ÂDİLE SULTAN'IN ÜSKÜDAR'DA YAŞADIĞI MEKÂNLAR, VAKIFLARI VE BUGÜNKÜ DURUMLARI

Ferdâ Masak*

Hayatı, Yaşayış ve Şahsiyeti

1 5 Şevval 1241/23 Mayıs 1826'da İstanbul'da, Topkapı Sarayı Harem Dairesi'nde dünyaya gelen Âdile Sultan, otuzuncu Osmanlı padişahı II. Mahmud'un Zernigâr Kadın'dan olan kızıdır.¹

Topkapı Sarayı'nda doğan Âdile Sultan'ın, çocukluğu Dolmabahçe Sarayı'nda, gençliği ise Beylerbeyi Sarayı'nda geçmiştir.

Sultan II. Mahmud

Âdile Sultan'ın doğduğu harem dairesi

* Araştırmacı.

¹ BOA, HH. 17398; Âdile Konrapa, agt, s. 2; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, TTK Ankara 1992, s.135.

İmparatorluğa bir çok yenilikler getiren Sultan II. Mahmud, çocuklarının eğitimi-ne de büyük özen göstermiştir. Âdile Sultan sarayda özel hocalardan din, edebiyat, mü-siki, Arapça, Farsça ve hat dersleri alarak yetişti. Devrin en tanınmış hattatlarından Ebûbekir Mûmtaz Efendi yazı dersleri hocası idi. Yazı derslerini zevkle meşk eden Âdi-le Sultan hattat olmaya hak kazandı. Aldığı eğitim hassas kişiliği ile birleşince bir şaire sultan olarak divan oluşturan şiirler yazdı. Hânedân içinde dîvan sahibi tek kadındır.² Ahlâkı ve iç güzelliği, zerâfeti ve dış güzelliğiyle tam bir ahenk içinde olan Âdile Sul-tan, Osmanlı hânedanına yakışır bir şekilde yetişmiştir.³

Padişah kızları, o güne kadar, çok küçük yaşlarda evlendirilirken Sultan Mah-mud'un kızları yirmili yaşlardan sonra evlenmişlerdir. II. Mahmud'a kadar Sultanların evlenecekleri kişileri padişah seçerdi.

II. Mahmud devrinden itibaren, sultanlar eşlerini görerek veya resimlerinden seçe-rek kendi tercihlerini kullanmaya başladılar. Hatta II. Mahmud, Abdülmecid ve II. Ab-dülhamid'in kızlarından bazıları severek evlenmişlerdir.⁴

Âdile Sultan 20 yaşına geldiğinde, kardeşi Sultan Abdülmecid tarafından evlendi-rildi.

Âdile Sultan ile Mehmed Ali Paşa'nın düğün merâsimi, XIX. Yüzyılın en muhteşem saray düğünlerinden birisidir.

Âdile Sultan'ın düğün merâsimi, kendisine tahsis edilen Neşatâbâd Sarayı'na uğur-lanana kadar, Üsküdar beldesinde gerçekleşmiştir.

Düğün için, irade-i seniyye ile uygun görülen Haydarpaşa Sahrâsına çadırlar ku-ruldu. İstanbul'daki sefirler, maslahatgüzârlar, ön kısmı sütunlar üzerine oturtulmuş bulunan geniş saçaklı Haydarpaşa Sahılsarayı'nda ağırlandılar. Abdülmecid, Beylerbeyi Sarayı'ndan bir faytonla gelerek bu sarayda kalmış ve günlerce devam eden şenlikleri buradan izlemişti.⁵

Bütün devlet erkânı ve İstanbul halkı davet edildi. Cemâziyelâhirin ilk günü olan Cuma günü başlayıp Perşembeye kadar yedi gün devam edecek şenlikli bir düğün prog-ramı hazırlandı. Kendileri için ayrılan günlerde cami şeyhleri, müderrisler, imamlar, il-miye sınıfı, beşinci Salı günü rahipler, hahambaşı, patrik, Çarşamba günü ise İstanbul'da bulunan bütün yabancı devlet adamları ve eşlerine ayrılarak, padişah tarafından tebrik-leri kabul olundu.⁶

Saraylar, kıslalar, karakollar, yahılar kandillerle aydınlatılarak, şehrâyinler yapıldı. Bu gösteri ve eğlencelerin en ilginç, Komaski tarafından İstanbul semâlarında uçuru-lan balon idi.⁷

12 Haziran 1845 Perşembe günü Âdile Sultan Beylerbeyi Sarayı'ndan alınarak, Bezm-i Âlem Vâlide Sultan'ın Koçili sandalına bindirildi. Vükelânın beş çifte sandalla-rının refakatiyle Kuleli kışlasına kadar uğurlanarak, kendisine tahsis edilen Fındıklı Ne-

² Nail Bayraktar, Âdile Sultan, TSM Sevenler Derneği, *Sanat Tarihi Araştırmaları Semineri*, İstanbul-1994, s.6

³ İ.H. Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, Berk Yayınevi, İstanbul-1977, c.2, s.156.

⁴ Ayşe Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1984, s. 176; Uluçay, Harem, 90-91

⁵ M. Nermi Haksan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Üsküdar Belediyesi Yayını, İstanbul, 2001, c.3, s.1361.

⁶ Uluçay, *Padişahların kadınları ve kızları*, s.136; Naci, *agm*, s.30; Atasoy, *age*, s.98; Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, *agmd*, s.80.

⁷ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, *agmd*, s.80.

şatâbad Sahil Sarayı'na götürüldü.⁸

1868'de vefat eden ve Eyüb Bostan İskeleyi'ndeki türbeye defnolunan Mehmed Ali Paşa'ya karşı hislerini, Âdile Sultan şöyle dile getirmiştir :

*“Devlet-û dine sadakatle ederdi hıdmet
Emr-i peygamberi icrâye kılurdi gayret
Bir özü doğru, sözü doğru muhibbi devlet
Öyle bir yar için Âdile ağlar elbet.”*

Hayır, hasenât ve fukara perverliğiyle bilinen Âdile Sultan, babası II. Mahmud, kardeşleri Sultan Abdülmecid, Abdülaziz ve yeğenleri V. Murad ve II. Abdülhamid olmak üzere beş padişah devrinde yaşamış, asaletli, dindar, çilekeş, kültürlü, hayırsever kişiliği nedeniyle, daima sevgi ve hürmete muhatap olmuştur. Kardeşleri ve yeğenlerinden büyük bir saygı ve itibar görmüştür.

Âdile Sultan pek güzel yüzlü, nârin, orta boylu, kumral, mavi-elâ gözlü, nûranî, asaletini gösteren hâl, hareket ve terbiyeye sahip bir sultandı. Giyimi tamamen alaturka olup, ağır kumaşlardan dört etekli entari, güderiden pabuç giyer, beline şaldan kuşak bağlar, üzerine “salta” denilen bol kollu bir ceket geçirirdi. Başına fes gibi bir şey takıp etrafına oyalı ipek yemeni sarar, üzerine zümrüt ve lâ'lerle yapılmış ikisi küçük ortadaki büyük gül şeklinde kıymetli iğneler takardı. Başka hiçbir mücevher veya nişan takmazdı.⁹

Abdülmecid Han'ın kızı Münire Sultan'ın düğün günü, Âdile Sultan beyaz üzerine gayet az ve ince iş sırmalı üç etek üstüne o vaktin modası olan Bask'dan giyinmişti. Başında tac, göğsünde göğüsük vardı.¹⁰

Âdile Sultan, saraylarını ve köşklerini her tabakadan insana, özellikle kadınlara açarak, onların görgü ve bilgilerini arttırmalarına, sosyalleşmelerine yardımcı olmuştur. Buraya gelen insanların dertlerini dinler, çözümler üretir, yardım ederdi.

Hanım Sultanlar, devlet ricâli eşleri ve yabancı elçilerin eşleri ve kızları da Âdile Sultan'ın dâvetlerinde yer alanlardandı. Zengin ve hatırı sayılır kişileri, din ve tarikat ehli insanları çağırarak dinî-ilmî sohbetler düzenlerdi. Bu sohbetlere edebî ve siyasi şahsiyetlerin de katılmasıyla toplantılar renklenir ve zenginleşirdi.

Saray mutfaklarının İstanbul'a has en leziz yemeklerinin sunulduğu sofraların ardından, bu mekânın sâzende ve hânendeleri dâvetlileri mest ederdi.

Ömrünün sonuna kadar, adeti üzere her sene Muharrem ayında kazanlarla aşüre pişirtirerek, halka dağıtırdı.¹¹

Âdile Sultan sık sık şehirde dolaşır, yakın çevresindeki kadın ve kızları da alarak mesire ve temâşa mahallerine giderdi. Böylece onların İstanbul'un güzelliklerini, boğaziçini, yalıları tanımalarını sağlardı. II. Mahmud'dan sonra Abdülmecid'in getirdiği yeniliklerle aynı tarihlere rastlayan bu gezintiler, bazı çevrelerce pek hoş karşılanmasa da

⁸ Uluçay, *Padişahların kadınları ve kızları*, s.136; Naci, *agm*, s.30; Atasoy, *age*, s.98; *İstanbul Ansiklopedisi*, s.80.

⁹ Osmanoglu, *age*, s.98-99.

¹⁰ Saz, *agm*, S. 29, s. 639.

¹¹ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, *agmd.*, s.80,81; Saz, *agm*, 655; N. Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1977, f. 11, s.841.

Âdile Sultan'ın dindarlığı ve ağır kişiliği, bunların tepkilerini ortaya koymalarını engellemiştir.¹²

Eşinin ve kendisi gibi hatırşinas ve nazik bir insan olan kızı Hayriye Hanım Sultan'ın vefatından sonra, yine misafirlerine ve bendegânına karşı kibarca muamelede bulunmakla beraber, artık gezintilere çıkmıyordu. Baharda Silahtarağa köşküne, yazın da *Validebağındaki* köşküne giderdi. Bu yolculuk sırasında araba vapurunun kaptan ve tayfasına, iskele memurlarına, yol üzerindeki karakol görevlilerine, önceden hazırlanan çıkınlarla, ihsanlar dağıttırır ve yoldaki fukaranın hepsine sadaka verirdi. Türbe ziyaretlerinde de bu manzara tekrarlanırdı.¹³ Kendini hayır, hasenât ve ibâdete vakfetmişti. Merhametinin ve ihsânının sonu yoktu. Fukara evlerini ve mekteplerini tamir ettirir, çocuklarını mektebe başlatır, gelinlik kızlarına çeyiz yaptırır, hastalarına baktırır, kurumuş çeşmelere su getirtir, susuz yollara kuyu kazdırır.¹⁴ Böylece haberdar olduğu ihtiyaç sahiplerinin imdadına yetişirdi.

Âdile Sultan, aynı zamanda hânedan içinde divan sahibi tek şairedir. Münacaat, nat, yakınları için methiyeler, mersiyeler ve tasavvufî manzumelerden oluşan divânında beyit sayısı iki bini aşmaktadır. Ayrıca, Kanûnî Sultan Süleyman'ın "Muhibbî" divânını, 1308/1890 yılında ilk bastıran da Âdile Sultan olmuştur.¹⁵

Eşini ve kızını kaybettikten sonra, Nakşibendiyyeden Bâlâ dergâhı şeyhi Ali Efendi'ye intisap etti. 1297/1879 yılında şeyhinin vefatı dolayısıyla düştüğü tarih şöyledir:

Âdile Sultan zamanının Râbiat-ül Adeviyyesi kabul edilirdi.¹⁶ Vakfiyesinde de "Râbiatüddevrân" ünvanı geçmektedir.¹⁷

Âdile Sultan her sene Ramazan ayında îtikafa çekilirdi. Eyüb Sultan Türbesi önünde, Sultan I. Ahmed Sebili'nin arka tarafında bulunan kadınlar mescidinde bu ibadeti ifâ etmiştir. Bunun için bu odaya Âdile Sultan odası da denir.

Osmanlı-Türk terbiyesiyle bezenmiş, ince ruhlu, zarif yalnız saray çevresinde değil, halk arasında da sevgi ve saygıyla anılan Âdile Sultan Aliyyetüşşân hazretleri, 75 yaşına kadar derdiyle-zevkiyle uzunca bir ömür sürmüştü. Yeğeni II. Abdülhamid tahtta iken, 1 Şevval 1316/ 12 Şubat 1899 Pazar günü vefat etti.¹⁸

Cenazesi, Salıpazarı sahilsarayından alınarak, istimbotla Eyüp, Bostan iskelesine çıkarıldı ve tekke mensupları, dedeler, dervişler, müezzinler tarafından tehlillerle karşılandı. Cenaze merâsimine devlet ricâli, saray ve mâbeyn görevlileri, enderûnlular, askerî kıtalar ve büyük bir halk kitlesi katıldı.

Eyüb Sultan Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra, vasiyeti gereği, Bostan İskelesi'ndeki Mehmed Ali Paşa türbesine, evvelce kendisi tarafından hazırlatılan merke gömüldü. Ölümü üzerine düşülen tarihlerden biri şöyledir:

"Cennet-i me'vâyı etti Âdile Sultan mekân"(1316)¹⁹

¹²Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, s.80.

¹³Leylâ Saz, *agm*, s.256.

¹⁴ Vakfiyenin XIII. b.ünde, yerleri bildirilen dört adet su kuyusunun tamirâtı ve giderleri için 5 Osmanî Lira harcanacağı yazılıdır (Âdile Sultan Vakfiyesi).

¹⁵ Bayraktar, *agb*, s.9; İstanbul Ansiklopedisi, s.81,82; Konrapa, *agt*, s.19.

¹⁶ Bayraktar, *agb*, s.7; Banarlı, *age*, f.11, s.841. (Basra'da 700'lü yıllarda yaşamış Allah dostu bir Hatun)

¹⁷ Vakfiye, v. 4.

¹⁸ Banarlı, *age*, s.841; Konrapa, *agt*, s.6

¹⁹ Konrapa, *agt*, s.7; İstanbul Ansiklopedisi s.81; Atasoy, s.104.

20. Muharrem 1288/1871 tarihli vakfiyede, türbede eşi Mehmet Ali Paşa ve Kızı Hayriye Hanım Sultan yatmakta olup, ölümünden sonra Âdile Sultan'ında aynı türbeye defnedilmesi ve başka mevtâ defnedilmemesi şart koşulmuştur.²⁰

Yaşadığı Mekânlar

Mabeyn müşiri iken, 1284/1867'de padişah tarafından Âdile Sultan'a kethüdâ tayin edilen Abdülhamid Ferit Paşa'nın hatıra defterinde kaydettiğine göre; Âdile Sultan gelin gittiği Fındıklı Neşatâbad Sarayı'ndan başka, çocukluk çağını Dolmabahçe Sarayı'nda, gençlik çağını *Beylerbeyi Sarayı'nda* geçirmiştir. Daha sonraları zaman zaman Cağaloğlu yakınındaki sarayda²¹, Silahdarağa'daki yazlık kasırdaki, Küçük Çamlıca'da *Vâlidebağı'ndaki yazlık köşk ve bağ*, *Kandilli'de yazlık Âdile Sultan Sarayı'nda* ve Salıpazarı'ndaki Kışlık Fındıklı Sahil Sarayı'nda²² ömrünü sürdürmüştür.²³

Silahdarağa'da Âdile Sultan'ın yaptırdığı köşke şairler Hüsrevâbad demişlerdir. 1946'lara kadar harabesi duran köşkün bugün izi yoktur.²⁴

Âdile Sultan'ın bu saray ve köşklere bazılarını ikâmeti için kullandığı kuvvetle muhtemeldir. Vakfiyelerinin akdedildiği yerlere baktığımızda, Salıpazarı Sahilsarayı, Kuruçeşme Esmâ Sultan Yalısı, *Kandilli Sarayı* ve *Vâlidebağı'ndaki bağ köşkünün* isimlerinin geçmesi bunu doğrulamaktadır.²⁵

Vâlidebağı'ndaki yazlık köşk, *Koşuyolu ile Altûnizâde* arasında 354.000 m²'lik bir korunun ortasındadır. Bu bağ Sultan Abdülmecid kız kardeşi için bin beş yüz kiseye (7500 altın) satın almıştır.²⁶ Üzerine 1853 yılında Âdile Sultan için kargir olarak yaptırılan köşte, Âdile Sultan eşiyle birlikte yazları birkaç ayını geçirirdi. *Vâlidebağı Kasrı* çok güzel bir şekilde döşeliydi; çok nâdide Avrupa eşyaları ile, üzerleri mozaikli, kapakları insan tasvirli bazı dolaplar, ağır döşemeler, kıymetli vazolar bulunuyordu.²⁷ Bugün "*Âdile Sultan Öğretmenevi ve Kültür Merkezi*" adıyla ayakta. Çeşitli kültürel etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır.²⁸

I. Abdülhamid'in kızı Esmâ Sultan'ın Ortaköy Kuruçeşme'de bulunan sahilsarayı, ölümünden sonra, yeğeni Âdile Sultan'a bırakılmıştır.²⁹

Kandilli'de, köyün tepesinde hantal yapısı ile kışlaya benzeyen *Kandilli Sarayı'nın* sahibesi II. Mahmud'un kızı Âdile Sultan'dır.³⁰

Boğaza nâzır sert ve kayalık bir tepede bulunan *Kandilli Sarayı*, Sultan Abdülmecid tarafından kardeşi Âdile Sultan için satın alınan köşkün yerine 1876'da yaptırılmıştır. Âdile Sultan'ın ölümünden sonra uzun süre boş kalan saray, hürriyetin ilânından sonra

²⁰ Vakfiye, b. 3, v.19.

²¹ Bu sarayda yaşadığını doğrulayan herhangi bir belge yoktur. Ancak TSMA E 608/2 no.lu evrakda bu sarayın kışlık mefruşat masrafları gösterilmektedir. Saray, 1267/1851'de yanmıştır.

²² Bugün, Fındıklı'da bulunan Güzel Sanatlar Akademisinin yeridir.

²³ Atasoy, *age*, 99-100; *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, s.80.

²⁴ M. Nermi Haskan, *Eyüb Tarihi*, Eyüp Belediyesi Yayını. İstanbul 1996, s.364.

²⁵ Âdile Sultan Vakfiyesi, İ.Ü.Nadir Eserler Kütüphanesi, T.Y no.4993.

²⁶ Atasoy, *age*, s.100.

²⁷ Halûk Y. Şehsuvaroğlu, 19. asırda Çamlıca'daki köşler ve saraylar, *Akşam Gazetesi*, 16. Eylül. 1947.

²⁸ Bayraktar, *age*, s.15.

²⁹ *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, s. 211; Uluçay, 1992, s.112.

³⁰ Sâmîha Ayverdi, *Boğaziçinde Tarih*, Baha Matbaası, İstanbul, 1982, s.343.

Ahmet Rıza Bey'in bir kız sultânisi açılmak üzere müracaat etmesi üzerine, II. Abdülhamit tarafından mektep binasına tahsis edilmiştir. 1909 Ekim ayında Ahmet Rıza Bey ile birlikte milletvekillerinden oluşan bir heyet sarayı gezerek mektebe elverişli olduğuna karar vermiştir. 1916'ta "*Kandilli Âdile Sultan Inas Mektebi Sultanisi*" adıyla mektebe dönüştürülmüş, daha sonra "*Kandilli Kız Lisesi*" adını almış ve 1986'da yanmıştır.³¹

Kandilli'nin Rumeli yakasından görünümü. Tepedeki bina Adile sultan Sarayı'dır.

Bu saray 1335/1917 yılında, Balkan Harbi sırasında iki uzvunu kaybetmiş 14 zâbit ve zâbit vekiline ikâmet iâşe, elbise ve istirahatleri temin edilmesi için, padişahdan 600 lira ihsan ile geçici olarak tahsis edilmiştir.³²

Kandilli halkı, Âdile Sultan'ın devrinde yoksulluk nedir bilmemiş, dertliler derman bulmuştu. Sultan öldüğü zaman, yardım ettiği fakirler kadar fakir kaldığı söylenir olmuştur.³³ Nitekim "Benim kimsem kalmadı, benden sonra mallarım hazineye girip çürüyeceğine satılsın fukaramız mahzun olmasın. Bu servet milletin sayesinde. Fıkara elimizden geldiğince bakmak da boynumuzun borcudur." dediği rivâyet edilir.³⁴

Kandilli Burnu tepesindeki Âdile Sultan sarayının, *Eski Vaniköy* kıyısında kapalı deniz hamamı vardı. Yüksek damı ile, her tarafı bindirme tahtalarla kaplanmış, içi mermer döşeli bu penceresiz bina, kendi haline terkedilmiş bir yerdi. Burası herhalde, Sultanların, saraylı hanımların sadece denize girmeleri için değil, o geniş mermer basamaklardan kayığa binmeleri için de kullanılmış. Denize açılan iki kanatlı büyük kapısı olan, çepeçevre mermerli bu deniz hamamının ve arkasındaki saray müstemilâtından bir bina harâbesinin yerinde şimdi modern binalar bulunmaktadır.³⁵

³¹ Atasoy, age, 99-100; *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, s.80; Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *Boğaziçine dair*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1986, s. 55.

³² BOA, MV 216/98; Konyalı, age, s.157.

³³ Sâmîha Ayverdi, age, s.343-344.

³⁴ Semih Mümtaz S, *Tarihimizde Hayâl Olmuş Hakikatler*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1948, s. 163.

³⁵ İffet Evin, *Yaşadığım Boğaziçi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1987, s.49.

Mehmed Ali Paşa'nın *Kandilli sahilinde* bir yalısı vardı. Bu yalı 1885'te yanmıştır.³⁶ Ayrıca yine Mehmed Ali Paşa'ya ait *Üsküdar Şemsi Paşa camiinin* hemen yanında bir yalısı daha bulunmaktaydı. Bu yalı, bir müddet vârisleri tarafından kullanıldıktan sonra, 1930 tarihlerinde yıkılmıştır.³⁷

Âdile Sultan'ın Hayrâtı

Âdile Sultan'ın doğduğu XIX. Yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu için, siyasî ve iktisadî açıdan zorlu bir dönemdir. Âdile Sultan doğduğu andan itibaren kendisini, İmparatorluk'ta yenilik, değişim ve savaşların devam edegeldiği bir dönemin içinde buldu. Doğduğu, yetiştiği yıllar ve hayatta olduğu müddetçe hiç eksik olmayan karışıklık ve keşmekeşin yükünü çeken başta babası, sonra kardeşleri, daha sonra yeğenleri olmak üzere hep en yakınları idi.

İyi bir eğitim almış ve hassas bir kişiliğe sahip olan Âdile Sultan, devletin ve yakınlarının içinde bulunduğu, bu zor durumlara duyarsız kalamazdı. Devrinde bazı müsrif, eğlence düşkünü saray kadınları olmasına rağmen, o memleket meselelerine vâkif bir sultan olarak, padişah olan kardeşlerine zaman zaman çözüm önerileri sundu veya gerektiğinde onlara yanlış yapmamaları konusunda müdahalelerde bulundu.

Böyle bir dönemde elindeki imkânları en iyi şekilde değerlendirerek kalıcı eserler bırakmayı başarmıştır. Yüzyılımıza yakın bir zamanda yaşayan Âdile Sultan'ın, bu sıkıntılı dönemde kadınların da üzerine düşeni yapması bilinciyle hareket etmesi neticesinde kurduğu vakıflar bulunmaktadır. Bu eserlerden bazıları *eski Üsküdar* sınırları içinde bulunmaktadır. Ayrıca, *Üsküdar'ı* Medine toprağı kabul eden ince ve lâtif anlayışa hürmeten ve binâen, Mekke ve Medine'deki vakıflar ile Âdile Sultan tarafından Surre alayı ile gönderilenler de *Üsküdar çerçevesi* içerisinde değerlendirilmiştir. Surre alayının uğurlanışı açısından da *Üsküdar'ın* önemi mâlumdur.

Âdile Sultan Vakfiyesi'nde; nakit, menkul ve gayri menkul olarak vakfedilenler şu şekilde özetlenebilir:

Nakit olarak, işletilmek şartıyla iki ayrı vakfiyede toplam 80.000 gurus vakfedilmiştir.³⁸ Ayrıca her biri 100 guruşa tekâbül eden, toplam 15.000 gurus değerinde 150 adet kavâim-i nakdiyye vakfedilmiştir.³⁹

Eyüp, Bostan Iskelesi'nde, daha önce Âdile Sultân'ın malından harcayarak, eşi Mehmed Ali Paşa ve kızı Hayriye Hanım Sultân için inşa ettirdiği türbe, oda ve suffice ile 254 zira 6 parmak x 254 zira 6 parmak meyveli ve meyvesiz ağaçlar bulunan bahçe.

Eyüb, Ahmet Dede mahallesinde 4 numaralı, meyveli ve meyvesiz ağaçlar dikili bahçesi olan menzil.

Galata, Perşembe Pazarı caddesinde bulunan 24 numaralı, 135 zira 8 parmak x 10 zira 16 parmak üzerinde iki katlı bir mağaza.

Dudullu'da su yolları yapılmış bir çeşme, dokuz aded taş tekne, bir kahve dükkânı, 20 hayvan alabilen ahır ve oda.

Galata haricinde, Hüseyin Ağa mahallesinde, Cadde-i Kebir'de bulunan 446 zira

³⁶ Behçet Ünsal, *İDDM Akademisi Dergisi*, Sayı 3, İstanbul, 1978.

³⁷ Haskan, *age*, s.133; *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, c. 3, s.1367.

³⁸ I. Ve V. Vakfiye.

³⁹ VIII. vakfiye.

arsa üzerinde bir su kuyusu, bir sarnıç ve 12 adet büyük bina.

Yüksek Kaldırım caddesinde 53 numaralı, bir kuyu ve bir sarnıcı bulunan üç katlı menzil. Yine Yüksek Kaldırım caddesi 18 numarada altında mahzeni bulunan bir dükkân.

Galata, İkimiz mahallesi, Okçu Mustafa caddesinde üç katlı menzil ve altındaki üç dükkân (22, 24 ve mükerrer 24 ve mükerrer 24 numaralı).

Galata, Sultân Bâyezid mahallesi, Yenişehirli sokağında 8 ve 12 numaralı, iki katlı, altında iki dükkân bulunan menzil.

Silivrikapı hâricinde bulunan Seyyid Nizâmeddin dergâh-ı şerifi, aslına uygun olarak, büyük meblağlar harcanarak ihyâ edilmiştir.

İstavroz'da Bedevî Dergâhına merhûme Zernigâr Kadın Efendi rûhiyçün hafr olunan sarnıç, *Vâlidebağı'nda Asâkir-i Şâhâne Karakolhânesi* civârında ve *Kızıltoprak'da Zühdü Paşa sokağında Hayriye Hânım Sultân rûhiyçün ve Haydarpaşa'da Yeldeğirmeni'nde Zaptiye Karakolhânesi bahçesinde Ebrevân Kalfa rûhiyçün* hafr olunan kuyular ile *Kadıköyü'nde İmâm-ı Şehriyârî arsasında* kazılan kuyular bulunmaktadır.

Bulundukları yerler itibariyle verdiğimiz, Âdile Sultân tarafından vakfedilenlerin toplam sayıları şöyledir: Dersaadet'te; 1 türbe, ağaçlı 2 bahçe, 18 menzil, 2 oda, 1 ahır, su yolu döşenmiş bir çeşme ile dokuz taş tekne, 1 kahvehâne, 7 dükkân, iki katlı 1 mağaza, 1 havuz, 10 kuyu, 3 sarnıç bulunmaktadır. *Medine-i Münevvere'de* ise; 2 kıt'a arsa, 1 sebîlhâne, 1 fırın, 1 kahvehâne, 1 değirmen, 1 dükkân, 1 mağaza, 9 menzil, 1 hurma bahçesi, -14 oda, sofa, mutfak vesâireden oluşan bir ribât. ağaçlı ve iki kuyusu olan bir bahçe.

Ayrıca, İstanbul, Fatih Camii yakınında bulunan Nakşidil Vâlide Sultân türbesinde okunmak üzere, 30 adet Kur'an-ı Kerim cüzü vakfedilmiştir.⁴⁰

Medine-i Münevvere'de Peygamber Efendimiz ve Hz. Fâtıma'nın türbelerinde kullanılmak üzere etrâfı pırlanta ile süslü bir kıt'a kelime-i tevhîd levhası ve altın üzerine mesnevî dört köşeli dört adet büyük ve yedi adet dört köşeli vasat ve dört adet küçük ve yirmi iki adet gâyet ufak zümrüd ve ortasında büyük bir adet pırlanta ve emrûdî bir adet büyük inci ve beş adet orta büyüklükte inci ve dört tarafı ufak pırlanta ile süslü ve mine üzerine lafza-i celâl ve ism-i nebî ve âl-i ebâ isimleri bulunan bir adet askı ve bir çift gelin yapışdırması ve sekiz adet gümüş gülâbdân ve buhûrdân ve iki adet gümüş tepsi ve otuz altı mumlu bir adet âvîze ve bu türbelerde okutulması şart koşulan mevlid merâsiminde kullanılmak üzere büyük bakır dört sini ve bakır sekiz adet kapaklı çorba tası ve bakır sekiz adet kapaklı et lengeri ve bakır sekiz adet kapaklı pilav lengeri ve bakır yirmi dört adet zerde kâsesi ve seksen kıyye su alır bir adet kapaklı bakır kazan ve altmış kıyye su alır bakır kapaklı çorba kazanı. Ve elli kıyye alır bir adet kapaklı bakır zerde kazanı. Ve otuz adet porselen salata tabağı vakfedilmiştir.

Bundan başka, Eyüp, Bostan İskelesi'nde bulunan türbe-i şerîf ve Gül Câmi'-i şerîfi mektebi, Arab Câmi'-i şerîfi mektebi, Anadoluhisarı mektebi ile câmi'-i şerîflerinin avlusunda, Kasımpaşa Mevlevîhânesinde, Merkez Efendi ve Seyyid Nizâmeddin Dergâh-ı şerîflerinde olan su sarnıçlarının vakfedilmesinden söz edilmemekle beraber tamir ve temizliğinin yaptırılması için gerekli ödeneğin ayrılması istenmektedir.

⁴⁰ 1. vakfiye

Âdile Sultan'ın Hayrâtı

Âdile Sultan'ın, gayr-i menkul, menkul ve nakit para olarak vakfettiklerinden başka, vakfiyede mektep, sarnıç, çeşme, kuyu, dergâh, türbe gibi yapıların adı geçmekte ve bu yerlerin çeşitli ihtiyaçlarına harcanması için ayrılan fonlar bulunmaktadır. Vakfiye metinlerinden de anlaşıldığı gibi, vakfedilen paranın ve gayr-i menkullerin gelirinden belirlenen miktarın adı geçen kurumların tamir, bakım ve görevlilerinin ücretleri vb. giderleri karşılanmaktadır. Ancak, bahsedilen yerlerin vakıf olduğuna dair açıklamaya vakfiyede rastlanmamaktadır. Bunların bazıları Âdile Sultan tarafından yaptırılmış veya daha önce var olan yıpranmış bazı yapılar yenilenmiş, bazılarının ise fonksiyonelliğini kaybetmemesi için sadece masrafları üstlenilmiştir.

1. Sarnıçlar ve Şadırvanlar:

Vakfiyede zikredildiğine göre; Eyüb'te Mehmed Ali Paşa türbesi altında, Küçük Mustafa Paşa'da Gül Camii mektebi, Anadoluhisarı mektebi, Arap Camii mektebi ve aynı camiin avlusunda, Kasımpaşa Mevlevîhânesi, Merkez Efendi, Seyyid Nizâmeddin dergâhı ve İstavroz Bedevî dergâhında bulunan sarnıçların tâmir ve temizlik masrafları için vakıf gelirlerinden pay ayrılmıştır. Galata dışında Hüseyin Ağa mahallesi, Cadde-i Kebir'de bulunan 12 büyük binanın kira gelirinden adı geçen ⁴¹ sarnıçların bakım ve temizliği sağlanarak suyun kalite ve sağlığına gelebilecek zararlar bertaraf edilmektedir.⁴²

a) Arap camii avlusunda, 1285 tarihinde Sultan Mahmud'un kızı Âdile Sultan tarafından mükemmel bir sarnıç inşâ olunarak şadırvanı yenilenmiştir.⁴³

Âdile Sultan'ın kazdırdığı diğer bir sarnıç, Beylerbeyi (İstavroz)'nde, Bedevî dergâhındadır. Annesi merhûme Zernigâr Kadın'ın rûhu için yaptırılan bu sarnıcın masrafı için senede bir adet Osmânî lira ayrılmıştır. Buradaki sarnıcın bakımına ayrılan bir lira, Galata Yüksek Kaldırım caddesinde vakfedilen üç katlı ikâmetgâh ve bir dükkânın kira gelirinden verilecektir.⁴⁴

b) Âdile Sultan'ın kazdırdığı diğer bir sarnıç, Beylerbeyi (İstavroz)'nde, Bedevî dergâhındadır. Annesi merhûme Zernigâr Kadın'ın rûhu için yaptırılan bu sarnıcın masrafı için senede bir adet Osmânî lira ayrılmıştır. Buradaki sarnıcın bakımına ayrılan bir lira, Galata Yüksek Kaldırım caddesinde vakfedilen üç katlı ikâmetgâh ve bir dükkânın kira gelirinden verilecektir.⁴⁵

Beylerbeyi, Bedevî Tekkesi Sokağı'nda bulunan, Bedevî Tekkesi veya Hüseyin Hıfzı Efendi Tekkesi olarak bilinen dergâh, 1271/1855 yılında Şeyh Hüseyin Hıfzı Efendi'nin önderliğinde ve Beylerbeyi halkının yardımlarıyla yapılmıştır.⁴⁶

Binanın yeniden yapımına 1992 yılında, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün izni ile, Hüseyin Hıfzı Külliyesini Koruma ve Güzelleştirme Derneği tarafından başlanmış ve 1997'de tamamlanmıştır.

Dış cephesi ve iç mekânları orjinaline uygun olarak yeniden yapılmış olan Bedevî

⁴¹ agv, vrk. 66.

⁴² Celâl Esad Arseven, *Eski Galata ve Binaları*, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphânesi Yayını, İstanbul, s. 31.

⁴³ agv, vrk. 76.

⁴⁴ agv, vrk. 76.

⁴⁵ M. Rebiî Hâtemî Baraz, age, c. I, s. 84.

⁴⁶ 30 Eylül 1999

Dergâhı'nda, Âdile Sultan'ın yaptırmış olduğu sarnıç da korunmuş, ancak içinde su bulunmamaktadır. Hâlen bu dernek tarafından, günde yaklaşık 350 kişiye yemek veren bir aşevi olarak kullanılmaktadır.⁴⁷

c) Ayrıca, vakfiyede bahsedilmediği halde, babası II. Mahmud'un sık sık ziyâret ettiği Galata Mevlevîhânesi avlusunda, çok büyük bir sarnıç ve üstünde sarnıca bağlı kuyu bilezik taşı ile sekiz sütunun taşıdığı şadırvan 1263/1847 yılında yapılmıştır.

d) Seyyid Nizameddin Dergâhında Bulunan Sarnıç:

Seyyid Nizameddin Dergâhı, Âdile Sultan tarafından yeniden inşâ ettirilirken, bu raya aynı zamanda bir de büyük bir sarnıç yaptırılmıştır. Sarnıcın kitâbesinde 1307 tarihi bulunmaktadır

2. Çeşme, Namazgâh ve Kuyular:

a) *Dudullu'da bulunan çeşme ve namazgâh:*

1143/1730 yılında Hâfız Abdülkerim Ağa'nın yaptırmış olduğu çeşme harâp olduğundan, 1304/1886'da Âdile Sultan tarafından yeniden yaptırılmıştır. Esas yeri *Dudullu*'nun merkezinde olan çeşme, trafiği engellediği için 1988'de *Üsküdar Belediyesi* tarafından, biraz daha geriye alınmıştır. Çeşmenin arkası namazgâhtır. Çeşmenin ayna taşı aynı zamanda mihraptır. Günümüze kadar gelebilmiş az sayıdaki namazgâhlardan biridir. Bugün arka kısmı hoş bir görünüm arz etmemekte olup, namazgâh özelliğini kaybetmiştir. Çevresinin temizlenip, aslı hüviyetine kavuşturularak bir örnek teşkil etmesi için gereğinin yapılmasını ilgili mercilerden ricâ etmekteyiz.

b) *Dudullu' da bulunan diğer çeşme:*

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden alınan yukarıdaki fotoğrafta bulunan çeşme, tarz olarak *Dudullu'da* namazgâhı da bulunan diğer çeşmeden tamamen farklıdır. Fotoğraf bilgisi, çeşmenin *Dudullu'da* Âdile Sultan tarafından yaptırılan çeşme olduğunu beyan etmektedir. *Üsküdar Târihi*'nde; namazgâhlı çeşmeden başka, suyu Kayışdağı'ndan gelen, ondan üç sene evvel yapılmış iki çeşme daha olduğu yazılıdır.⁴⁸ Ancak, bugüne gelebilmiş değildir. Bu çeşme onlardan biri olmalıdır.

c) Diğer bir namazgâh:

Âdile Sultan'ın yaptırdığı diğer bir namazgâh da Kadıköy, *Altûnizâde'de İsmâil Paşa* mahallesindeki korulukta idi. Ancak bugün namazgâhın da, koruluğun da yerini apartmanlar istilâ etmiştir.⁴⁹ Dere kenarında yer alan namazgâhın taşı ve kitâbesi kalmamakla beraber çeşmesi hâlen akmaktadır.⁵⁰

d) Lâleli, Âdile Sultan çeşmesi:

Lâleli'de, Kuyucu Bensayış caddesinde de bir Âdile Sultan çeşmesi olduğundan bahsedilmektedir. Ancak, bugün ne bu caddeden, ne de çeşmeden bir iz kalmıştır.⁵¹

e) Hayriye Hanım Sultan rûhu için kazdırılan kuyular:

Üsküdar Vâlîdebağı'nda, Asâkir-i Şâhâne karakolhânesi civârında bir kuyu ve *Kızıltoprak'ta, Zühdü Paşa sokağında Cağalzâde Ahmed İhsan Bey bağı* karşısında bir kuyu ol-

⁴⁷ Konyalı, *age*, c. 2, s.1.

⁴⁸ *İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi*, c.I, s. 277.

⁴⁹ Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, c. 2, s. 995.

⁵⁰ *İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi*, c.I, s. 276.

⁵¹ agv, vrk. 76.

mak üzere iki kuyu açılmıştır. Âdile Sultan, genç yaşta ölen kızı Hayriye Hanım Sultan'ın rûhunu şâd etmek için açtırdığı bu kuyuların bakımına, senede birer Osmânî lira ayrılmasını uygun görmüştür.⁵²

f) Âb-ı revân Kalfa rûhu için kazdırılan kuyu:

Haydarpaşa'da, Yeldeğirmeni'nde Zabtiye Karakolhanesi bahçesiyle cadde arasında Âb-ı revân Kalfa'nın hayrına açtırılan bu kuyunun tamir ve bakımı için de, senelik bir Osmânî lira ayrılmıştır.⁵³

g) Bir diğer kuyu:

Kadıköy'de, Hüseyin Ağa ile Nazîfe Hanım'ın evleri önünde ve Osman Ağa'nın evi karşısına sokağa açılan kuyunun masrafları için, senelik olarak yine bir Osmânî lira verilmesi vakfiye şartlarındandır.⁵⁴

3. Mektepler:

a) Âdile Sultan Sıbyan mektebi (Gül camii mektebi⁵⁵)

Küçük Mustafa Paşa'da Vakıf Mektebi sokağında, kiliseden çevrilen Gül camii karşısındadır. 1285/1868 yılında "Âdile Sultan Sıbyan mektebi" olarak yaptırılan iki katlı ve kârgir binâ bugün "Âdile Sultan Çocuk ve Halk Kütüphânesi" olarak kullanılmaktadır. Bir müddet muhtarlık ve ilkokul olarak kullanılmış, 1969'da kütüphâneye tahsis edilmiştir. Kütüphâne tabelâsının altında, beyzî bir madalyonun içinde Sultan Abdülâziz'in tuğrası bulunmaktadır. Halice doğru alçalan meyilli bir arazi üzerinde bulunan mektep, iki esas kat ve bir bodrum kattan oluşmaktadır.

b) Galata Arap camii mektebi:

Galata'da, Arap camiinin az ilerisinde, sanat değeri çok yüksek olan bu binâ maalesef günümüze ulaşamamıştır. Âdile Sultan tarafından mektep olarak yaptırılmıştır.⁵⁶

c) *Anadoluhisarı mektebi:*

Bu mektebin adı yalnızca vakfiyede, hoca ve talebelere ayrılması öngörülen para ile ilgili olarak geçmektedir. Başka bir kaynakta, herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Anadoluhisarı'nda, Galata'da Arap camiinde ve Küçük Mustafa Paşa'da bulunan mekteplerin hocalarına altı Osmânî lira ile talebelerine on iki adet Osmânî liranın, her sene Şaban ayında eşit olarak dağıtılmak üzere verilmesi vakfiyede belirtilmiştir.⁵⁷

Ayrıca, muhasebe kayıtlarında bu ödeneğin, yukarıda adı geçen mekteplerin talebelerine kapama bedeli (elbise yardımı) olarak gerçekleştiği görülmektedir.⁵⁸

4. Seyyid Nizâmeddin Dergâhı

Âdile Sultan, Silivrikapı dışında bulunan, harab vaziyetteki Seyyid Nizâmeddin dergâhını, büyük meblağlar harcayarak yeniden yaptırmıştır.⁵⁹

⁵² agv, vrk. 76.

⁵³ agv, vrk. 76.

⁵⁴ Vakfiyede bu isimle bahsedilmektedir. Bkz. v. 28.

⁵⁵ Atasoy, *age*, s. 102; *İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi*, c.I, s. 277.

⁵⁶ agv, vrk. 84.

⁵⁷ BOA, YEE, 457.

⁵⁸ agv, vrk. 41.

⁵⁹ Hâlid Ziyâ Uşaklıgil, *age*, c. III, s.56.

5. Surre-i hümâyûn alayı ile gönderilenler:

Saltanat ve Hilâfet makamı tarafından, *Mekke ve Medîne*’nin hâdimi sıfatıyla, her sene hac mevsiminden önce, *Mekke ve Medine*’ye gönderilen para ve hediyelere “ Surre-i Hümâyûn” ya da “Mahmil-i Hümâyûn” denilmekteydi.⁶⁰ İlk olarak Abbâsiler devrinde başlayan bu güzel âdet, Osmanlıların son zamanlarına kadar devam etmiştir. İlk defa Yıldırım Bâyezid tarafından 80.000 altın olarak gönderilen Surre, Yavuz Sultan Selim Mısır’ı fethedene kadar düzensiz olarak gitmiştir. Yavuz Sultan Selim’in emriyle Surre gönderilmesi resmî ve siyâsî bir görev olmuştur. Surre-i Hümâyûn, *Üsküdar*’dan kara yoluyla, deve ve katırlarla, yollandığı zamanlarda, Recep ayının on ikisinde yapılan merâsimle uğurlanırdı. 1281/1864 yılından itibaren vapurlarla gönderilmeye başlanması üzerine, Şaban ayının on dördüncü günü Dolmabahçe veya Yıldız Sarayı bahçelerinde tertip edilen merâsimden sonra yola çıkmaya başlamıştır.

Padîşahın, saray erkânının ve isteyen herkesin hediyeler gönderebildiği bu alay, II. Abdülhamid’in Hicaz demiryolunu yaptırmasıyla trenle gönderilmeye başlanmış ve I. Dünya Savaşı sırasında Haremeyn ile bağlantı kesilinceye kadar devam etmiştir.

Surre göndermek, öncelikle mukaddes beldelere hürmetin bir ifâdesi olmakla birlikte, Surre Alayı gönderen devletin gücünü ve bağımsızlığını ortaya koyan bir sembol olmuştur.

Saray ve halk tarafından fevkalâde önemsenen Surre uğurlama merasimleri sırasında, saray bahçesinde kurbanlar kesilir, buhurdanlar yakılır, tekbirlerle hazırlanan para keseleri ve hediye sandıkları süslenen develere yüklenerek Surre Emîni’ne teslim edilirdi. Merâsimden sonra kervan yola koyulur, Kabataş iskelesinde hazır bekleyen araba vapuruna binerken toplar atılarak uğurlanırdı. *Üsküdar*, *Doğancılar* yoluyla *Paşakapısı*’na gelinir, burada mutasarrıf, surreyi makbuz karşılığında teslim alır ve *Haydarpaşa*’dan trene yükleninceye kadar muhafaza ederdi.⁶¹

a) Saray halkı, sultanefendiler ve isteyenlerin hediye gönderdiği gibi, Âdile Sultan da, Surre-i Hümâyûn alaylarıyla, Peygamber Efendimiz ve Hazreti Fâtımâ’nın türbesinde kullanılmak üzere avizeler, mücevherli levhalar, mevlid merâsimlerinde kullanılması için gümüş tepsiler, buhurdanlar, gülâbdanlar, bakır siniler, çorba, et, pilâv ve zerde kazanları, zerde tabakları, porselen salata tabakları göndermiştir. Bunların Mescid-i Nebî mahzeninde muhafaza edilerek her sene mevlid merâsiminde kullanılmasını istemektedir.⁶²

b) Bundan başka, her sene olduğu gibi, 1326/1908 tarihinde de; Medîne’de icrâ edilecek mevlid merâsimi için 20 Osmânî lira, Medîne’deki on dört hâneli ribatta ikâmet ettirilen muhtaç kadınlara verilmek üzere 56 sîm Mecidiye, yine Medîne’de diğer yedi hâ-nede oturanlara verilmek üzere 63 sîm Mecidiye ve Mekke’de Muhammed Can Efendi dergâhında senede bir defa okutulacak mevlid masraflarına harcanması için 30 Osmânî lira olmak üzere toplam 7261 kuruş, Surre-i Hümâyûn ile Mekke ve Medîne’ye ulaştırılmak üzere, Surre-i Hümâyûnun hareket tarihi olan Şaban ayının on beşinci gününden bir ay önce, Âdile Sultan vakfı mütevellisi Âdil Efendi tarafından hazîneye teslim edilmiştir.⁶³

⁶⁰ *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, s. 280-285; Münir Atalar, *Osmanlı Devleti’nde Surre-i Hümâyûn ve Surre Alayları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Doktora Tezi, 1983, s. 18.

⁶¹ agv, vrk. 51-52.

⁶² BOA, EV. HMK. SR 69/8; BOA, EV. HMK. SR 69/13-1, 2; BOA; YEE 457.

⁶³ BOA, YEE 457.

1318/1900 yılı ayrıntılı muhasebe kayıtlarında da, bu miktarların aynen gönderildiği görülmektedir.⁶⁴ Dolayısıyla, bu ve diğer arşiv belgeleri, vakfiyede belirlenen ödeneklerin yerli yerinde kullanıldığına şahitlik etmektedir. Müjdecibaşı, Surre Alayının sağ sâlim geri geldiğini müjdeleyip, Mekke Şerifi'nin mektubunu pâdişaha takdim ederdi.

6. Çeşitli görevlilere ödenen maaşlar ve yardımlar

Vakıf gelirlerinden, bazı görevlilerin aylık ödemeleri, çeşitli hizmetler karşılığı verilecek senelik ödemeler ve bir takım yerlerde görevli olanlara yapılacak yardımlar vakfiyede tesbit edilmiştir. Ayrıca muhasebe kayıtları da, bütün aylıkların ödendiğini göstermektedir.⁶⁵ Buna göre:

a) Nakşidil Vâlide Sultan türbadârları ve cüz okuyanları ile Bostan İskeleyi Âdile Sultan Türbesi türbedârlarının maaşlarının ödenmesi vakfiyenin şartlarındandır.⁶⁶

b) Medîne'deki Sebilhâne Vakfı mütevellîlerinin, sebilcilik, kaymakamlık, saka, su yolcusu ve kâtibinin maaşlarının ödenmesi.⁶⁷

c) Seyyid Nizâmeddin camii imamına, Seyyid Nizâmeddin dergâhı şeyhine, mütevellisine ödenecek aylıklar.⁶⁸

d) Medîne'ye gönderilen avizenin mumlarının alınması, görevlisinin aylığı ve avizenin temizliği için ayrılan ödenek.⁶⁹

e) Dersaadet'te bulunan vakıfların mütevellîleri ve muhâsebeci maaşlarının ödenmesi.⁷⁰

f) Bedevî dergâhı şeyhi maaşı, Eyüb Sultan camii imamlarına aylık, Anadoluhisarı, Galata Arap camii ve Gül camii mektebi hocalarına senelik yardımların yapılması.⁷¹ Vakfiyede öngörüldüğü şekilde ödenmiştir.

7. Mevlid ve Duâ:

Senenin belirli günlerinde, belirtilen yerlerde, mevlid okunması ve ardından isimleri verilenler için duâ edilmesi için tahsisat ayrılmıştır.

a) Seyyid Nizâmeddin dergâhında her hafta mukabele gününde, Âdile Sultan'ın şeyhi Ali Efendi, babası II. Mahmud, annesi Zernigâr Kadınefendi, eşi Mehmed Ali Paşa, kızı Hayriye Hanım Sultan ve kendisinin iki dünyada selâmeti, öldükten sonra da rûhu için duâ edilmesi.

b) Bâlâ dergâhında her sene Rebîulevvel ayının on ikisinden sonra okunacak mevlidin sonunda, Sultan Abdülaziz, Şeyh Ali Efendi, Peygamber Efendimiz ile evlâdına, zevcelerine, ashabına ve Âdile Sultan'ın iki dünyada selâmeti, öldükten sonra da rûhu için duâ edilmesi.⁷²

c) Galata, Kulekapısı Mevlevîhânesi'nde senede bir defa, Rebîulevvel ayında oku-

⁶⁴ BOA, YEE 457.

⁶⁵ agv, vrk. 12, 39.

⁶⁶ agv, vrk. 28; BOA, Y. MTV 274/42.

⁶⁷ agv, vrk. 42.

⁶⁸ agv, vrk. 54; BOA, Y. MTV 274/42.

⁶⁹ agv, vrk. 67.

⁷⁰ agv, vrk. 67.

⁷¹ agv, vrk. 65.

⁷² agv, vrk. 74.

nan mevlidin sevâbı; başta Peygamber Efendimiz, Hazreti Fâtımâ ile ashâb-ı güzîn, aşere-i mübeşşere, Bedir ve Uhud şehitleri, Sultan II. Mahmud, Zernigâr Kadın, Mehmed Ali Paşa, Hayriye Hanım Sultan ve vefâtından sonra Âdile Sultan'ın rûhuna bağışlanması.⁷³

d) Senede bir defa, Mekke'de Muhammed Can Efendi dergâhında mevlid okunması.⁷⁴

e) Ravza-i Mutahhara (Peygamber Efendimizin türbesi)'da, senede bir Rebîulevvel ayında, mevlid okunarak sevâbı; Sultan II. Mahmud, Zernigâr Kadın, Mehmed Ali Paşa, Hayriye Hanım Sultan ve Âdile Sultan'ın iki cihanda selâmeti, vefâtından sonra da rûhu için duâ edilmesi.⁷⁵

f) Eyüb Sultan caminde, beş vakit namazın ardından yapılacak duâda, Mehmed Ali Paşa, Hayriye Hanım Sultan, yine Âdile Sultan hayattayken iki dünyada selâmeti için hatırlanması.⁷⁶

g) Medine'de, Hazreti Fâtımât'üz-Zehrâ'nın türbesinde her sene Rebîulevvel ayında yapılacak mevlid merâsiminden sonra, başta Peygamber Efendimiz, Hazreti Fâtımâ ile ashâb-ı güzîn, aşere-i mübeşşere, Bedir ve Uhud şehitleri, Sultan II. Mahmud, Zernigâr Kadın, Mehmed Ali Paşa, Hayriye Hanım Sultan ve vefâtından sonra Âdile Sultan'ın rûhu için duâ edilmesi.⁷⁷

8. Taâmiyye Bedelleri:

Vakfiyede, çeşitli dergâhlarda, ziyâretçilerin ve fukaranın doyurulması için “Taâmiyye Bedeli” olarak ayrılan ödenekler bulunmaktadır. Muhasebe kayıtlarında da bu kalemler ve ödenekler vardır.

a) Seyyid Nizâmeddin dergâhına gelen gidene yedirilmesi için ayda yüz kuruş ödenerek, bu hizmetin yerine getirilmesi istenmektedir.⁷⁸

b) Bâlâ dergâhında, yine aynı şekilde fukaranın doyurulması için para ödendiğine dair bir bilgiye, vakfiyede rastlanmamasına rağmen, 1318/ 1900 yılı muhabe kayıtlarında Bâlâ Dergâhı'nda da bu hizmet için para ödendiği görülmektedir.⁷⁹

c) İstavroz'daki Bedevî dergâhı için de yemek bedeli ödendiği muhasebe kayıtlarında bulunmakla beraber, vakfiyede bu dergâha taâmiyye bedeli ayrıldığını gösteren satırlara rastlanamamıştır.⁸⁰

Bu dergâha daha sonraları, 1335/1917 yılında V. Mehmed Reşad'ın dördüncü hazinedarı Efşân Kalfa tarafından taamhâne yaptırılmıştır. Şu anda aş evi olarak kullanılmakta olan tekkenin, türbe duvarında bulunan kitâbesinde şunlar yazmaktadır:

“ İş bu türbe dâiresiyle dâhil dergâhtaki taamhâne türbede defîn-i hâk ıtr-ı nâk İmâm-ı Zeyne'l-Âbidîn sülâle-i tâhiresinden el-ârif-i billâh es-seyyîd eş-şeyh Muhammed Saîd Efendi'nin ecdâd-ı pâkine muhabbeten El-Gâzî Es-Sultan Mehmed Reşad Hân-ı hâmis hazretlerinin dördüncü hazînedârı Efşân Kalfa'nın hayrâtıdır. 1335

⁷³ agv, vrk. 84.

⁷⁴ agv, vrk. 51.

⁷⁵ agv, vrk. 85.

⁷⁶ agv, vrk. 74; BOA, YEE 457.

⁷⁷ agv, vrk. 42; BOA, YEE 457.

⁷⁸ BOA, YEE 457.

⁷⁹ BOA, YEE 457.

9. Pûşîdeler:

Âdile Sultan türbesinde bulunan sandukaların üzerlerinde serili olan sırmalı kadife pûşîdeler, yani sanduka örtülerinin eskidiğinde derhal tâmir edilmesi, şu ifâdelerle vasiyet edilmiştir: “Eyyûbe’l-Ensârî’de Bostan İskeleyi’nde vâki’ Kapdân-ı deryâ Mehmed Ali Paşa ve Hayriye Hânım Sultân’ın ve diğer medfûnların ve benim de vâsıl-ı huld-berîn olduğumda merkadlerimiz üzerinde mefrûş olan sırmalı kadife pûşîdeler harâb oldukda derhâl ta’mîr oluna.”⁸¹

Sonuç

XIX. Yüzyılda kurulan 72 selâtin vakıftan 45’i, beş kadın Sultan tarafından yaptırılmıştır. Bu hanımlar; I. Abdülhamid’in kadınları Ayşe Sineperver Vâlide Sultan ve Nakşidil Vâlide Sultan, II. Mahmud’un kadınları Bezm-i Âlem Vâlide Sultan ve Pertev-niyâl Vâlide Sultan ile II. Mahmud’un kızı Âdile Sultan’dır.

Selâtin vakıflar denilince ilk akla gelen cami, hastane, külliye gibi büyük eserlerdir. Âdile Sultan’ın, buna benzer eserleri bulunmamakla, beraber kurduğu vakıflar, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamış, sosyal bünyede meydana gelebilecek mâli dengesizlikleri asgarî düzeye indirebilmeye yardımcı olmuştur.

Medine’de kurduğu Sebilhâne vakfı ile; açılan kuyular ve yapılan sarnıçlar sayesinde, o bölgenin en büyük ihtiyacı olan suyun temin edilmesi sağlanmıştır. Medine’de bulunan fazlasıyla muhtaç kişilerin barınması için kurulan menziller yine bu vakfın işlevlerindendir. Vakıflar içinde, belki en önemlisi ve en ilgi çeken, Medine’de sâdece kimsesiz ve çaresiz kadınların ikamesi için vakfedilen hanelerdir. Burada dikkat edilmesi gereken husus; evlere yerleştirilecek kişilerin, fazlasıyla mağdur durumdaki kimselerden seçilmesi gerekmektedir. Maksat insanları tembelliğe itmek değil, kendi imkânlarının yetmediği yerde zor durumda kalanlara yardım mâhiyetindedir. Aynı şekilde diğer yardımlar da, bir iş sahibi olmakla birlikte, geçinmek için yeterli geliri elde edemeyenler için bir miktar takviyedir. Böylece; günümüzde olduğu gibi, işsiz ve çaresizlik içindeki insanların, kendilerine ve toplum düzenine verebilecekleri zararlar önlenmiştir.

İstanbul’da ise; yaptırılan çeşme, kuyu ve sarnıçlar ile, bulunduğu civarın su ihtiyacının karşılanmasına yardımcı olmuştur. Sâdece su temin etmekle kalınmamış, çeşme kuyu ve sarnıçların tamir, bakım ve temizliği için ödenek ayrılmıştır. Böylece suyun kalitesini ve sıhhatini koruyucu tedbirler de alınmıştır. Ayrıca, Seyyid Nizameddin dergâhı yeniden yapılarak, tarihi bir mekân kurtarılmıştır. Seyyid Nizam, İstavroz ve Bâlâ dergâhlarına gelen giden muhtaçların doyurulması için ödenekler ayrılarak, bu çaresiz insanların sosyal bir yara olmaları önlenmiştir.

Diğer taraftan, Anadoluhisarı, Galata Arap camii ve Küçük Mustafa Paşa’daki sıbyan mekteplerinde okuyan öğrencilere senede bir defa olmak üzere elbise ve eğitim yardımı yapılmış, öğretmenlerine de maaşları dışında yardımda bulunulmuştur. Böylece öğretmen ve öğrencilerin eğitim dışı kaygılara kapılması önlenerek eğitim kalitesinin düşmesine fırsat verilmemiştir.

Ayrıca, yaptırmış olduğu namazgâhlar ile namaz kılmak ve dinlenmek isteyenlerin bu ihtiyaçları karşılandığı gibi, düzenlenen yeşil alan ve düzgün zeminin oluşturduğu dinlenme parkı görüntüsüyle de, şehircilik ve çevreciliğe katkıda bulunmaktadır.

Bütün bunlar hayrî olduğu kadar, aynı zamanda beledi hizmetlerdir. Su problemi, yoksullara yardım, öğrencilere burs ve restorasyon gibi işler, bugün belediyelerin prog-

ramları dahilinde ve imkânları nispetinde, kısmen yerine getirilebilmektedir.

Yukarıda bahsedilen hizmetlerin yerine getirilebilmesi için lâzım olan elemanların çalıştırılması, gerek tesis edilen vakıflarda, gerek bunların inşa, tamir ve bakımında istihdam edilmesi iktisâdî açıdan önem arz etmektedir.

Vakfedilen gayr-i menkullerin kiraya verilmesi, kiracısız kalmasından kaçınılması, vakıf gelirinin devamının sağlanması içindir. Kiraya verilen bazı yerlerin *devren kiralık* niteliğinde olması, yani fırın, kahvehane gibi işletilmeye hazır bulunması da, bulundukları yerde iktisâdî faaliyetlerin canlılığı açısından önemlidir. Ayrıca, gayr-i menkullerin bakım ve tamiri için bir fon ayrılması, metruk halde bırakılmaması, iktisâdî faaliyetlerin sekteye uğramasını önlemekle beraber, düzenli çevre oluşturma anlayışının da güzel bir örneğidir.

Sermâyenin âtil kalmaması için, vâkife tarafından bağışlanan paraların işletilmesi ve bu paralarla ticâret yapılması şart koşulmakta, böylece vakıf gelirlerinin artması sağlanırken, diğer taraftan para âtil kalmaktan kurtarılarak iktisâdî bir fonksiyon icra etmiştir.

Ayrıca okutulan Kur'an-ı Kerim ve Mevlid-i Şeriflerin geçmişe vefa ve rahmet, hayatta olanlara mânevî bir rahatlama sağlayan psikolojik bir yanı bulunmaktadır.

Âdile Sultan'ı sadece vakıflarıyla anmak haksızlık olur. Vakıfları gibi ebedî diğer bir eseri de yazmış olduğu dîvânıdır. Dîvânında sadece duygularını dile getirmekle kalmamış, tarihe ışık tutan beyitleri ve insanlığı iyiye, güzele dâvet eden dizeleriyle yol gösterici olmuştur.

Kadınlara ezelden verilmiş haklarını kullanabilmelerinde lider olmuş, toplumdaki saygın yerlerini alabilmelerinde öncülük etmiştir.

Fert olarak, bugün bir sivil toplum kuruluşunun faaliyetlerinden, belki, daha fazla yardım ve etkinlikte bulunmuştur.

O, davranış ve ahlâkıyla örnek bir Osmanlı-Türk hanımefendisi, örnek bir insan, Üsküdarlı Sultanefendidir.**

** Daha fazla bilgi için; Ferdâ Mazak, *II. Mahmud'un Kızı ÂDİLE SULTAN*, Çamlıca Kültür ve Yardım Vakfı Yayınları.